

Ніколенко Л.М. Примирливі процедури при вирішенні господарських спорів: матеріали круглого столу. Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Макутова НАН України», 2020. С. 103-108.

Ніколенко Л.М.

д.ю.н, професор, завідувач кафедри юридичних дисциплін

Донецького юридичного інституту МВС України

ПРИМИРЛИВІ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ВИРІШЕННІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

На сучасному етапі розвитку судової системи та процесуального законодавства спостерігаються спроби впровадження у законодавство примирливих процедур щодо вирішення господарських спорів, що сприятиме зменшенню навантаження на суди, прискорить вирішення спорів та, як слідство, зменшить кількість апеляційних та касаційних скарг. Необхідність застосування примирливих процедур пов'язано із впровадженням європейських цінностей та стандартів в українське законодавство, а також з тим, що розвиток економіки потребує формування культури господарської діяльності, яка повинна базуватися на принципах правової культури, правилах, торгових та інших чесних звичаїв у господарській діяльності.

Міжнародна практика демонструє, що примирливі процедури застосовуються поряд із судовою формою захисту, не підміняють державне правосуддя, не порушують права учасників спору на судовий захист. Сторони спору мають право самостійно, добровільно, на визначених обоюдних умовах врегулювати спір, що сприятиме зміцненню їх діловій репутації і збереженню партнерських господарських відносин.

Визначення на законодавчому рівні можливостей примирливого вирішення спору є одним із важливих напрямків розвитку правової системи України. Тим більш, що в українському процесуальному законодавстві вже існують такі примирливі процедури як досудове врегулювання спору та мирова угода. Крім цих засобів, до примирливих процедур можливо віднести: врегулювання спору за участю судді; третейський розгляд та медіацію.

Ніколенко Л.М. Примирливі процедури при вирішенні господарських спорів: матеріали круглого столу. Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Макутова НАН України», 2020. С. 103-108.

Досудове врегулювання спору здійснюється сторонами спору без втручання суду та з метою безпосереднього вирішення спору до моменту звернення до суду. Стаття 19 Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК України) визначає, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом. Стаття 4 ГПК України гарантує право на звернення до господарського суду в установленому законом порядку та зазначає, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у господарському суді, до юрисдикції якого вона віднесена законом [1]. Тобто приписи ст. 19 ГПК України не тільки протирічать ст. 4 ГПК України, а також ставлять під сумнів ст. 55 Конституції України, яка визначає право кожного звернутися до суду у випадку порушення прав і свобод.

Слід підкреслити, що в чинній редакції ГПК України правила стосовно порядку здійснення досудового врегулювання спору не визначені. Стаття 222 Господарського кодексу України (далі – ГК України) передбачає правила ведення претензійного порядку врегулювання господарського спору та визначає, що у разі необхідності відшкодування збитків або застосування інших санкцій суб'єкт господарювання чи інша юридична особа - учасник господарських відносин, чий права або законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав або інтересів має право звернутися до нього з письмовою претензією, якщо інше не встановлено законом [2]. Чинна редакція ст. 222 ГК України визначає право суб'єктів господарювання на власний розсуд вирішувати спір шляхом подання претензії, але дана стаття не надає відповіді стосовно дій відповідача щодо отриманої претензії, часткового задоволення претензії і т.ін. Більшість питань вирішуються сторонами самостійно та добровільно, але такий стан навпаки затягне претензійний процес та вирішення спору, що негативно відобразиться не тільки на господарській діяльності суб'єктів, а також взагалі, на економічному розвитку держави. Р. Шабанов та М. Ждан виказують думку, що за своїм правовим характером

Ніколенко Л.М. Примирливі процедури при вирішенні господарських спорів: матеріали круглого столу. Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Макутова НАН України», 2020. С. 103-108.

відносини із досудового (претензійного) вирішення господарського спору є матеріальними, а не процесуальними. Врегулювання господарських спорів не повинно обмежуватися рамками лише ст. 222 ГК України, а має визначатися окремим розділом ГК України, для того щоб чітко встановити порядок реалізації господарсько-правової відповідальності (порядок і строки пред'явлення та розгляду претензії, повідомлення заявника про результати розгляду претензії) [3, с. 66-67].

Встановлення ГПК України обов'язкового досудового врегулювання господарських спорів обмежує можливість реалізації права на судових захист. Тому пропонується виключити ст. 19 ГПК України та поставити крапку стосовно необхідності проведення досудового врегулювання господарських спорів, адже вже з'явилися більш прогресивні та загальновизнані засоби вирішення господарських спорів.

Мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну письмову заяву, на будь-якій стадії судового процесу (ст. 192 ГПК України) [1].

Застосування мирової угоди в господарському судочинстві спрямовано на: ліквідацію чи мінімізацію негативних економічних та/або юридичних наслідків господарського спору; відновлення господарських правовідносин та збереження господарських зв'язків між контрагентами в сфері господарювання; зниження розміру судових витрат та грошових витрат на юридичне супроводження ведення судового процесу; досягання оперативності вирішення господарського конфлікту для сторін судового процесу та економії процесуального часу господарського суду; захист прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб; популяризацію культури процесуального примирення як в процесі

Ніколенко Л.М. Примирливі процедури при вирішенні господарських спорів: матеріали круглого столу. Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Макутова НАН України», 2020. С. 103-108.

виникнення господарських спорів, так й в процесі судового вирішення господарських спорів [4, с. 4]. Слід підкреслити, що в процесі укладання мирової угоди суд займає активну позицію.

Ще одним примирливим інститутом, який визначений ГПК України є інститут врегулювання спору за участю судді, який передбачено Главою 4 Розділу III ГПК України. До початку розгляду справи по суті можливо за згодою сторін врегулювати спір за участю судді. З аналізу ГПК України не зрозумілим (на відміну від інституту мирової угоди) залишаються положення стосовно меж повноважень суду. Наприклад, ч. 7 ст. 188 ГПК України зазначає, що під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі. У той же час, ч. 5 цієї статті надає судді право пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору. Стаття 186 ГПК України зазначає, що врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті [1]. Але таке обмеження є необґрунтованим, тому що сторони ще не сформуливали остаточну власну позицію. Тому пропонується не обмежувати можливість врегулювати спір за участю судді підготовчою стадією та надати право сторонам врегулювати спір на подальших стадіях судового розгляду.

В Україні третейських розгляд відомий законодавству вже довгі роки, в державі історично сформувалася певна національна традиція третейського вирішення спорів. На сучасному етапі свого розвитку право сторін на передачу спору на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу встановлено ст. 22 ГПК України. Норми ст. 22 ГПК України застосовуються як до третейських судів, що діють на підставі Закону України «Про третейські суди», так і до міжнародного комерційного арбітражу. Відповідно до Закону України «Про третейські суди» в Україні діють третейські суди, які створюються для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин. На теперішній час, на розгляді парламенту знаходиться проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо

Ніколенко Л.М. Примирливі процедури при вирішенні господарських спорів: матеріали круглого столу. Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Макутова НАН України», 2020. С. 103-108.

вдосконалення порядку утворення та діяльності третейських судів з метою відновлення довіри до третейського розгляду)». Мета цього законопроекту - удосконалити порядок утворення та діяльності третейських судів для ефективного здійснення третейського розгляду відповідно до кращих європейських практик [5]. Але, слід погодитися з А. Жуковим, що актуальною є не недовіра до третейських судів, а низька обізнаність про їх можливості, законодавчі обмеження підвідомчості третейським судам справ, нестабільна судова практика державних судів в оцінці підстав для скасування рішень третейських судів та видачі виконавчих листів на примусове виконання їх рішень, що зменшує їх привабливість для сторін спору [6]. Не зрозуміло, як зміни щодо порядку державної реєстрації третейських судів, посилення вимог до організацій, при яких можуть утворюватися постійно діючі третейські суди відновлять довіру суспільства до третейських судів, адже вони навпаки надають державі право контролювати роботу третейських судів. Позитивним у законопроекті є надання можливості третейським судам розглядати спори щодо нерухомого майна, але цю практику треба продовжувати. Тобто зміни, які запропоновані у законопроекті не збільшать кількість розглянутих спорів в третейських судах та рівень правової обізнаності населення щодо можливості такого розгляду спору.

Процедура визнання рішень третейських судів за процесуальним законодавством є уніфікованою для цивільної та господарської юрисдикції. Так, ГПК України містить Розділ VII, який визначає порядок оскарження рішення третейського суду та видачі наказу на примусове виконання рішення третейського суду, форму і зміст заяви про скасування рішення третейського суду та видачі наказу на примусове виконання рішення третейського суду тощо. Тобто, для розвитку третейського розгляду законодавчо створені всі умови, тому необхідно спрямувати всі зусилля на розвиток правової обізнаності, в першу чергу, суб'єктів господарювання щодо можливості розгляду спорів в третейських судах. Зі здійсненого аналізу, слід визнати, що Закон України «Про

Ніколенко Л.М. Примирливі процедури при вирішенні господарських спорів: матеріали круглого столу. Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Макутова НАН України», 2020. С. 103-108.

третейські суди» потребує нової редакції із врахуванням тенденцій розвитку примирливих процедур

Медіацію можна визначити як процес, під час якого незацікавлена, безпристрасна, кваліфікована людина допомагає сторонам спору, досягнути взаємоприйняттого врегулювання спору. Причому медіація носить універсальний характер, так як застосовується до будь-яких спорів за участю як юридичних, так і фізичних осіб-учасників господарської діяльності [7, с. 130].

На жаль, наразі медіація законодавчо в Україні не врегульована. На розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України «Про медіацію» № 3665 від 17.12.2015 р., що прийнятий за основу [8]. Цим проектом пропонується врегулювати основні стандарти медіації в Україні. Законопроект «Про медіацію» передбачає, що медіація поширюється на цивільні, господарські, адміністративні, трудові, кримінальні та сімейні справи, та може бути проведена на різних етапах, під час або після звернення до суду, в тому числі третейського суду. З міжнародної практики застосування медіації можливо визнати, що цей інститут надасть позитивний результат, особливо для вирішення господарських спорів, як для учасників спору, так й для господарської діяльності в цілому (збереження партнерських відносин, подальший розвиток господарської діяльності тощо). Позитивні риси медіації порівняно із судовим порядком вирішення спорів відзначали і науковці (С. Демченко, Г. Козирев, В. Резнікова, Т. Шинкарь та інші вчені). Медіація є неформальним методом вирішення спорів, який ґрунтується на засадах довіри й у якому нейтральна та безстороння третя особа допомагає сторонам у взаємній комунікації, визначенні інтересів та основних дискусійних, спірних питань, а також у знаходженні спільного взаємоприйняттого рішення на основі порозуміння [9].

Тому не зважаючи на складнощі, що виникнуть при практичному впровадженні медіації потрібно негайно ухвалити Закон України «Про медіацію», який покладе початок практичної реалізації цього інституту.

Ніколенко Л.М. Примирливі процедури при вирішенні господарських спорів: матеріали круглого столу. Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Макутова НАН України», 2020. С. 103-108.

Врегулювання інституту медіації на законодавчому рівні є одним із основних напрямків, що буде сприяти ефективності вирішення господарських спорів.

На підставі вищезазначеного, слід визнати, що учасники господарської діяльності усвідомлюють переваги примирливих процедур при вирішенні спорів в порівнянні із судовим розглядом. Розвиток та застосування примирливих процедур буде сприяти зниженню рівня конфліктності в суспільстві, підвищенню рівня правової культури не тільки учасників спору, а також зміні суспільної свідомості та переорієнтації її на вирішення спорів на добровільних засадах. Крім того, їх розвиток є необхідною умовою створення ефективної системи захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. Тому, важливим виявляється визначення на законодавчому рівні права сторін на вибір засобу вирішення спору, в тому числі встановлення правомірних, доступних, примирливих процедур врегулювання спору.

Список використаної літератури:

1. Господарській процесуальний кодекс України : у редакції Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
2. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
3. Шабанов Р., Ждан М. Досудове врегулювання господарських спорів: співвідношення норм матеріального та процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 63-68.
4. Попков П.О. Мирова угода в господарському процесі: автореф. дис. канд. юрид. наук.; 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право: Донецький юридичний інститут МВС України. 2019. 18 с.
5. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо вдосконалення порядку утворення та діяльності третейських судів з метою

Ніколенко Л.М. Примирливі процедури при вирішенні господарських спорів: матеріали круглого столу. Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІСПД імені В.К. Макутова НАН України», 2020. С. 103-108.

відновлення довіри до третейського розгляду)» від 10.02.2020 № 3045. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68103

6. Жуков А. Щодо проекту змін до Закону України «Про третейські суди». *Юридична газета. online.* 05.02.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/shchodo-proektu-zmin-do-zakonu-ukrayini-pro-treteyski-sudi.html>

7. Козирєва В. П., Гаврилішин А. П. Процедури примирення при вирішенні господарських спорів. *Юридичний вісник.* 2015. № 3 (36). С. 129-133.

8. Проект Закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 р. № 3665. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

9. Подоковенко Т. Медіація як спосіб альтернативного розв'язання конфліктів: генеза та інституційні засади. *Актуальні проблеми правознавства.* 2017. № 1. С. 17–22.